

Csanády Gábor

FORMA ÉS EREDET, KÁDAK ÉS SZARKOFÁGOK

BEVEZETÉS

Új formát létrehozni nem könnyű dolog, a forma művészei mégis rendre azon igyekeznek, arra törekednek, hogy valami új, sosem látott, egyedi formával álljanak elő, amely ugyanakkor praktikus, célszerű is legyen.

Az új motívumok, formai elemek keresése az építészettörténetben különösen a szecesszió és azután a modernizmus korszakára jellemző, ami a korábbi időszakból szinte következik is. A historizmusban, a különböző neo-irányzatokban (neoreneszánsz, neobarokk, neogót, neoromán) és az eklektikában is csak a már korábbról ismert és ezért elfogadott formai elemek, szerkesztési módok, motívumok felhasználásával lehetett csak épületet létrehozni. Azonban ez a formakészlet közben elvesztette az eredeti jelentését (például az anyagának elvesztése által, amikor pl. egy gipsz stukkó mintáz egy kő faragványt.), a korábban hordozott asszociációs és tartalmi elemeket, ami aztán a forma egyfajta erkölcsi erodálódásához, leértékelődéséhez vezetett. A motívumkincs kiürülése nyomán járt a megújítás igénye. Amikor a rendelkezésre álló forma már nem volt alkalmas a mondandó kifejezésére, mert elvesztette eredeti jelentéshálóját, új formákra és új elvekre volt szükségük a tervezőknek.

Hasonló jelenség zajlott le a festészetben Giottó esetében. Mestere, Cimabue még őrzi a hagyományt: úgy festi a szenteket, ahogy azt rá hagyományozták az elődök. Valójában azonban csak a formai elemek őrződtek meg, és a mélyebb jelentésrétegek kikoptak az ábrázolás mögül, az egyes elemek ikonográfiai tartalma kiveszett a köztudatból. Valójában már Cimabue sem „írja” a képeket, hanem festi, és Giottónak van bátorsága a kiüresedett csigaházat eldobni és tudatosan az ábrázolás felé fordulni. Giottó nem „szemléletet vált”: valójában a korábbi ikonografikus szemlélet kiveszése teszi lehetővé egy új, dinamikus látásmód megteremtését.

A formakincs megújításán való fáradozás azonban, a folyamatos nóvumkeresés oda vezet, hogy az új formák egymás sarkára taposva maguk lehetetlenítik el egy-egy forma asszociációs lehetőségeinek teljes kibontását. Egy-egy történelmi forma gazdag jelentését nem képes egy új forma elérni, részben a gyors formaváltások következtében.

Éppen ezért azok a történelmi formák, amelyek elkerülték, hogy az elbonyolódó jelentések, tartalmak egymásra rakódó rétegei alatt elveszzen eredeti jelentésük, különösen értékesek számunkra.

A klasszikus görög templomot kő épületként ismerjük, ez a forma azonban híven őrzi az eredetét. Valaha fa épületként épült, a gerendavégek megjelentek a párkányzaton. A kő épületen a gerenda végek triglif-ként, a köztes mezők metopé-ként élnek tovább. Az egykori fa épületet később kőből építették, de a forma továbbra is ugyanaz maradt, megőrizte annak fa eredetét.

Az antik egyiptomi templomok oszlopai szintén gyakran növényi motívumot használnak fel. Az oszlop formája a nyitott vagy a még bimbózó lóbuszvirág vagy a papirusz növény formáját másolja. A forma eredendően egy növényi motívum, amely itt, mint forma kőbe faragva jelenik meg. Ebben az esetben is nyilvánvalóan egy anyagváltás által került a forma a köépítészet eszköztárába.

Ebben a tanulmányban egy másfajta eredet feltárására teszek kísérletet. Ebben az esetben azt mutatom be, hogyan ruházódik fel egy praktikus, „ipari” forma az átértelmezések folytán szakrális jelentésekkel: hogyan válik Caracalla római császár kádjának formája a barokk korban az oltárok szokásos formájává, normájává „koporsóforma” néven.

A születés és a halál misztikus kapcsolata, a halál és az újjászületés, vagy feltámadás gondolata régóta kapcsolódik a zsidó-keresztény kultúrkörben. Ennek a kapcsolatnak, az ókori római gondolkodásban is összekapcsolódó fogalompárnak sajátos kapcsolata van a tisztulással, tisztálkodással. Ez a kapcsolat világíthatja meg a legutolsó oltárforma, a koporsóforma eredetét, amely nálunk is igen elterjedt volt a barokk korban.

1. ábra. Edfü, Egyiptom: Növényi eredetű motívum az oszlopfőn.

2. ábra. Róma: San Nicolaos in Carcere templom szentélye a kád-oltárral.

KÁDAK AZ OLTÁRON

Aki bemegy Rómában a San Nicolaos in Carcere, azaz a Szt. Miklós a börtönben templomba és jobban szemügyre veszi a főoltárt, annak feltűnhet, hogy az oltár valójában nem más, mint egy óriási kád. Egy nagy kő kád. Első látásra nem is tűnik fel, hiszen diszkréten beleolvad a templom szokásos barokk stílusába, hangulatába, de ha az otthoni fürdőszobai kádat képzelem ide különös gondolataim támadnak... Hogy a gondolat drámaiságát érzékeljük, talán nem is kell egy beépített kádat, hanem elég egy öntöttvas kádat ide képzelnünk, aminek a formája közelebb esik az eredetihez. El tudnak képzelni olyat, ami illene ide?. Szerintem nincs azaz akril, bádóg vagy műanyag kád, felfújható medence, amelyet a templom oltárára illenék, pedig itt éppen ez látható.

Persze van rajta egy oltár asztal, asztallap, úgyhogy a kád voltaképpen csak a láb szerepét tölti be, de nehéz volna komolyan azt gondolni, hogy tényleg csak a „milyen jó kis kád, jó lesz az oltár alá” – gondolat vezette volna azokat, akik azt a főoltárra helyezték. Egy teljesen profán (sőt pogány) tárgyat a templom legszentebb pontjára. Szokatlan gondolat? Talán szokatlan, de nem egyedi, hiszen a Teverén túli Mária templomban (Santa Maria Trastevere) templom

főoltára vagy a Szent Bertalan templomé a szigeten (San Bartolomeo) éppen úgy kádból van, mint a hét zarándoktemplom egyikének, a Jeruzsálemi Szent Kereszt (Santa Croce in Gerusalemme) templom főoltára. Nehéz volna elszigetelt jelenségről beszélni.

3. ábra. Róma: a San Bartholomeo templom kád- oltára.

4. ábra. Róma: a Santa Croce in Gerusalemme templom kád-oltára.

THERMÁK, FÜRDŐK

5. ábra. Róma: Farnese tér kádból épített közkút

6. ábra. Róma: Farnese tér kádból épített közkút.

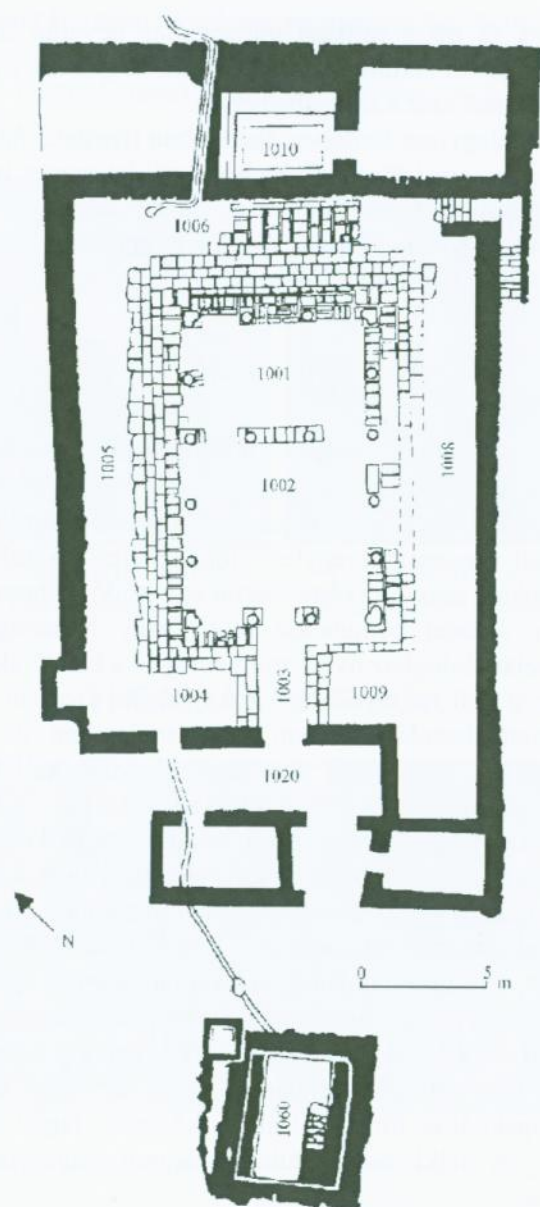
A kádak közönséges kádak, – már amennyiben egyáltalán lehet közönséges egy finoman faragott antik gránit kád – éppen olyanok, mint az a kettő, amelyet Caracalla thermáiból emeltek ki és helyeztek el a Farnese téren, hogy ott a szökőkútként szolgálja a Farnesék dicsőségét, vagy az a kettő, amely hasonló

forrásból származik és ma a vatikáni múzeumban udvarán látható a Laokoon csoport szomszédságában. Szinte biztosra vehető, hogy ezek a kádak is az antik Róma fürdőiből kerültek erre a szakrális helyre.

Eredetileg egy melegvizes fürdőben, thermában lehettek, ahol sok ilyen kádra volt szükség, hiszen a római fürdőkultúra hőmérséklet szerint is különböztetett a fürdők között, külön helyiségben volt hideg, meleg és langyos fürdő. A fürdő a napi élet része volt, ahol a politikai élet és a tanítás is helyet kapott, és a testgyakorlás is a fürdőkhez kapcsolódott.

MIKVE-K

Más volt a szerepe a zsidóság életében a fürdőnek. Nem a kellemes élet, nem a jólét kelléke volt a fürdőzés, hanem – ahogy annyi más apró része is a zsidóság életében – a liturgiába épült bele, rítus volt. A rituális fürdő, a mikve volt a tisztulás helye, ahol a mózesi törvényben előírt kötelező tisztulást elvégezhettk. A zsidó vallási szokás, azaz a törvény szerint egy zsidó embernek meghatározott esetekben, pl. az áldozat bemutatása előtt, vagy házasság előtt, vagy ha valamilyen tisztátalan dologhoz nyúlt, mint amilyen a halott, akkor tisztulást kell végeznie, azaz meg kell mosakodnia. Ez a tisztulás azonban nem csak fizikai értelemben jelentett tisztulást, hanem lelki értelemben is. A mosakodásra meghatározott keretek között kell sort keríteni: jelen kell lennie egy kóser tanúnak, és lehetőleg élő vízben kell lefolytatni. . Az élő víz természetes vizet, lehetőleg forrásvizet jelent. Éppen ezért minden zsidó kolónia első épületei között igyekszik felépíteni a zsinagóga és a temető mellett a mikve-t, a rituális fürdőt. A mikve már az ókori zsinagógáknál kimutatható, Gamalában teljesen kiásták, de a Herodiumban és Masadában is megtalálták. A Jeruzsálemi templom melletti területen, a Déli oldalon a Hulda kapuk közelében kiterjedt fürdőkomplexum várta azokat, akik az áldozatbemutatáshoz szükséges tisztulást el akarták végezni. Egy tanulmány szerint egyes kutatók az esszéus közösség khirbet kumráni központjáról kimutatták, hogy ott nem laktak, hanem az közösségi helyiségekből és fürdőkből állt, a közösség tagjai sátrakban laktak a központ körül. A lelki megtisztulás szorosan kapcsolódott egy fizikai megtisztuláshoz is.

7. ábra. A galileai Gamalában feltárt zsinagóga mellett a mikvét, a közösségi rituális fürdőt is feltárták. A bemutatott alaprajzon ez a zsinagógai közösségi teremtől délnyugatra, (az ábrán alul) helyezkedik el. A rituális fürdőbe a víz a közösségi termen keresztül jut el.

Ebben a szöveg-összefüggésben kell értelmeznünk Keresztelő Szent János (pontosabb fordítással inkább fürösztő) ténykedését, aki bűnbánatra és az ahhoz kapcsolódó hagyományos tisztulásra hívott fel az élő víz, a Jordán partjánál. Amikor fürösztő János (baptistero fürösztő) vagy közismertebb formájában Keresztelő Szent János keresztel, azaz alámerítésnél tanúskodik a Jordán folyó partján, nem történik más, mint ennek a rituális tisztulási fürdőnek a vétele az előírt élő vízben. Keresztelő Szent János nyilvános bűnvallás mellett elvégzetteti velük ezt a tisztulási rítust, ami ellen nincs is a zsidó vallási vezetőknek ellenvetése.

BAPTISZTÉRIUMOK

A kereszténység zsidó kultúrkörben keletkezett, így a zsidó szokások természetesen beleépültek. Az első keresztények maguk is zsidók és a Tóra, a judaizmus előírásait igyekeznek maradéktalanul betartani. Jézus maga is azt tanítja, hogy nem eltörölni jött a törvényt, hanem beteljesíteni. Az első keresztények feljárnak a jeruzsálemi templomba,¹ felszólalnak a zsinagógákban, eszük ágában sincs elszakadni a szokásoktól és a zsidó közösségtől. Szent Pál megfeddi Szent Pétert, amiért az a prozelitákkal csak addig eszik együtt, amíg Jeruzsálemből meg nem érkeznek a zsidó barátok. Zsidó környezetben, tehát tartja a törvény előírásait. A jeruzsálemi zsinat is csak a keresztény prozelitákat menti fel a törvény betartása alól, nem a született zsidókat. A jeruzsálemi keresztény közösség vezetője, püspöke a második zsidó háború végéig (132-ig) körülmetélt ember, annak ellenére, hogy eddigre nyilvánvalóan létre kellett jöjjön a szakadás a judaizmussal, hiszen 75-ben épül be a zsinagógai átokformula a zsinagógai szövegekbe a nazarénusok pusztulásáról. (Utána nem is lehet zsidó, hiszen őket kitiltják Jeruzsálemből.)

Semmi meglepő nincs abban tehát, ha a keresztények maguk is követik ezeket a tisztulási előírásokat, hiszen azt a Tóra előírja. A keresztények egyik első beavató szertartása, szentsége, a keresztelés éppen ebből a zsidó rítusból ered. A Tradicio Apostolica szerint a keresztelendőknél csütörtökönként meg kell fürödniük.² A keresztényeknél is testi-lelki tisztulásra szolgál az alámerítés és a Didakhé szerint élő vízben vagy más vízben, végső esetben leöntéssel történjen.³ A San Giovanni in Laterano keresztelőkápolnájának antik kő kádját

¹ ApCsel. 2. 46; ApCsel. 3.1; ApCsel. 5.12.

² Tradicio Apostolica XX.

³ Didakhé VII.: „Kereszteljétek meg őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében élő vízben”, ha erre nincs mód, más vízben (hidegben vagy melegben), s ha egyikben sem lehet, akkor „háromszor önts vizet a fejére” (7,1-3).

így teljesen funkcionálisan helyezhették el a keresztelőkápolna közepén, mindössze a hangsúly került át egy merőben praktikus fizikai tisztulásról a lelki tisztulásra. Ez a tisztulás azonban egy új elemmel is bővül, egy gyökeresen új jelentést is hordoz, és ez az alámerítés és az újjászületés összekapcsolása. Így szól ugyanis a szertartást végző a frissen megkeresztelthez: „Új teremtmény lettél, Krisztust öltötted magadra.”

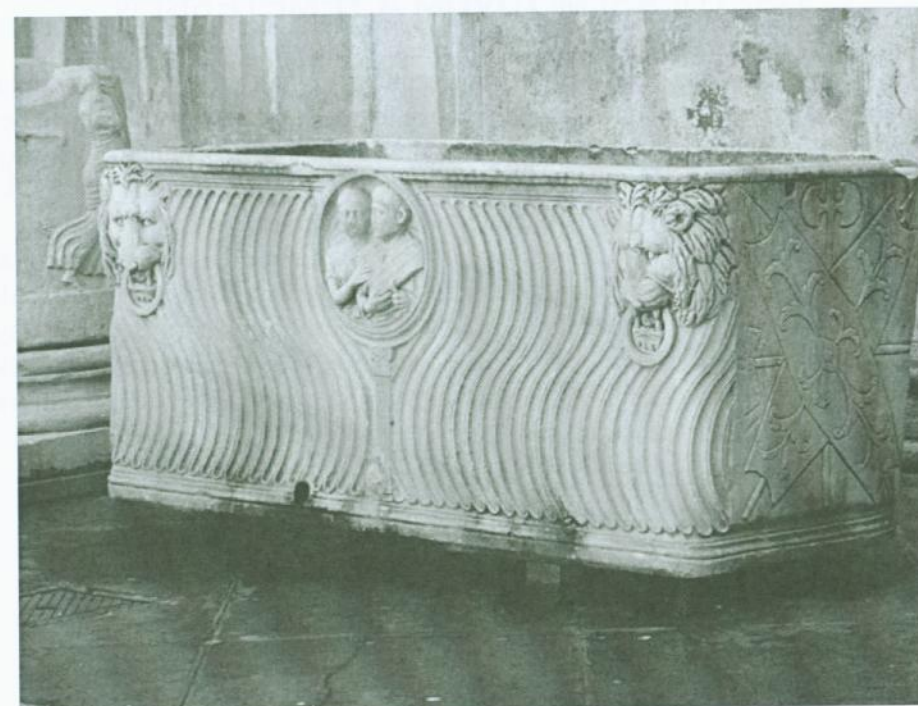
8. ábra. A San Giovanni in Laterano baptisztériumában elhelyezett kő kád korábban testi, most elsősorban lelki megtisztulásra szolgál.

RITUÁLIS HALÁL

A kereszténységben a rituális halál nem csak a keresztelésnél, hanem a papszentelésnél, szerzetesi beöltöztetésnél is előfordul. A jelölt arccal a földre fekszik, felette a mindenszentek litániáját mondják, közben letakarják, kvázi eljártsszák a halálát. Ez a halál a természetes halál párhuzamaira épül és mindig az újjászületés, a feltámadás gondolatával társul. Ami meghalt, elmúlt, és ami él az Istennek él. Az új élet Istennek adott, azaz szent.

TEMETÉSI SZOKÁSOK

A zsidó temetés Krisztus korában a városon kívüli sziklába vágott sírokat használt. Amit ma Jézus sírjaként ismerünk, az is egy sziklába vágott barlangban, egy sziklába vágott boltív alatti kő kád. (Arcosolium.) Később (kb. a II. századtól) elterjed a kő láda, a szarkofág is.

9. ábra. Róma: Római szarkofág a vatikáni múzeum udvarán.

Az elegáns római temetés az elégetés volt. Ennél olcsóbb volt a sziklába (pontosabban tufa kőbe) vágott sírhely, ami éppen gazdasági okok miatt vált a zsidók körében elterjedté. Ennek a bonyolult rendszere volt a katakomba. Ez is a városon kívül volt, ugyanis tilos volt a városfalon belül temetni. Itt is létezett az arcosolium, a boltív alá, kő kádba való temetkezés, de léteztek tömegével egyszerűbb formák, amikor csak márvány tábla fedett egy üreget, és csak abba vésték az elhunyt nevét, esetleg egy-két kisebb jellel, pl. gyakran a menórával jelölték, vagy csak vakolták egyszerűen. Az itt is elterjedő szarkofágon gyakran szerepel az elhunyt képe középen, gyakran díszítik a sarkait. Érdekesebb számomra, hogy a köztes mező gyakran hullám motívummal van „kitöltve”.

Nagyon elterjedt ez a motívum. A függőlegesen álló hullámok, talán azt a megtisztító vizet jelzik, ami a mi világunkat elválasztja a túlvilágtól, vagy az Acheron folyót, amin Charon, az alvilág révésze átviszi ladikjával az animát, az elhunyt meleg lelkét, (persze csak akkor, ha a hozzátartozók nem felejtik el számára az obulust a nyelv alá helyezni).

TISZTULÁSI MOTÍVUM A TEMETÉSBEN

Úgy az elégetésben, mint a víz motívumban felfedezhető a megtisztulás jelenléte. A szarkofág ebben az értelemben liturgikus káddá válik, amelyben megfürdik az elhunyt. A szarkofágon épp úgy, mint a már bemutatott kádakon jelen van a megemeléséhez szükséges négy karika – szimbolikusan jelezve, kő domborműként kifaragva a kőből. Szerepel a szarkofágon a leeresztő nyílás is. Ismert, hogy az ereklyéknek létezett az a formája, amit érintett ereklyének hívtak és ami attól vált ereklyévé, hogy hozzáérintették egy ereklyéhez. Valami hasonló gondolat vezette azt a különös rítust, amelyben a szent életű elhunyt maradványaira olajat öntöttek, majd azt a szarkofág nyílásánál összegyűjtötték, és szent olajként használták. A bemutatott szarkofág is úgy került kialakításra, hogy alkalmas ezen rítus végzésére.

10. ábra. Róma: Il Gesu templom Loyolai Szent Ignác sírja. A sír formája az antik kádak alakját követi, akár egyfajta kád-oltárnak is tekinthető volna.

A kádak és szarkofágok ilyen szembevető hasonlósága készíthette a régi embereket, hogy a thermákból kiásott kádakat használjanak fel szarkofágnak. Az oltár gyakran egy szent sírja fölé épült. Rómában ez különösen karakteresen van jelen. Ahol erre nem volt mód, ereklyét építettek az oltárba. Ugyanaz a gondolat fogalmazódik meg abban is, amikor az oltárba temetik az illető szentet. A szent ereklyéi fölött mutatják be az áldozatot. A kád válik tehát szarkofággá, és a formája szarkofág vagy koporsó formaként is polgárjogot nyer. A forma jelentésbővülése a formahasználatban is jelentkezik.

A kád forma azután önálló életre kelve nagyon elterjed. Szent Ignác sírjánál például nyilvánvaló a formai hasonlóság. A hazai oltárok esetében is kimutatható „koporsóforma” a barokk oltárokból nyilván ennek az egykori antik thermák kádjából eredeztethető formának a megjelenése.

11. ábra. Koporsó formájú barokk oltár. Świątokrzyżskie, Kielce, Lengyelország.

Érdemes rámutatni, hogy ezen koporsóforma már túlmutat a kád alakján. A kád forma mellett a fa koporsó hagyományos alakja is polgárjogot nyer; a bemutatott Szt. Ignác sír is inkább már ezt a formát mutatja.

Az eredetileg mosakodásra szolgáló kád, a lelki megtisztulás és a túlvilágra való megtisztítás gondolatán át a szarkofág jelentéstartalmát vette fel, és mint ilyen alkalmassá vált, hogy akár szenteket temessenek bele. A szentek sírja pedig az oltár alatt helyezkedik el, pontosabban a szentek sírja felett mutatják be a szentmisét, ami az adott esetben az ereklyét magába fogadó kádat jelenti. A kád-oltárok azután megnyitják az utat a koporsó-forma közvetlen alkalmazása felé, most már áttétel nélkül, a fakoporsó forma direkt alkalmazásával.

FORMS AND SOURCES, TUBS AND SARCOPHAGUS

The forms has their own life, own source, and at the knowing of them is very important to understand the adsignifications of them. Have you ever seen tub as an altar? The altar of San Nicolaos in Carcere, Santa Maria Trastevere, San Bartolomeo, and Santa Croce in Gerusalemme was made of tub. These tubs come from thermal baths of kaiser Caracalla and from other thermal baths. As we can see, the form of the tub and sarcophagus is not so far, lot's of detail is the same, such as plug on it or waves on it's ornament. This tube was used as sarcophagus and in this way would able to used as altar. The form of tubes later was changed with the form of coffin. So this is the source of the form of the baroque coffin-altar.

K. Princz Mária

HALLGATÓK WEBES INFORMÁCIÓ KERESÉSI KÉSZSÉGÉNEK FELMÉRÉSE

1. BEVEZETÉS

A weben át elérhető információk közötti eligazodás az információs társadalom tagjai számára egyre inkább elvárás, s különösen érvényes ez a megállapítás a ma felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatókra, a jövő értelmiségére.

A felhasználók keresési szokásait, ismereteit számos tanulmány elemzi [1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10]. Különösen érdekes volt számunkra egy kanadai felmérés [4], amely 12. évfolyamos középiskolás diákok Internetes keresési ismereteit vizsgálja. A különböző tanulmányokat olvasva kíváncsiak lettünk arra, mi a helyzet a mi hallgatóinknál: mennyire képesek tájékozódni a weben, hogyan, milyen hatékonysággal keresnek?

A hallgatók weben található információ keresési készségének felmérésére egy 21 kérdésből álló kérdőívet készítettünk, amelynek kérdései részben megegyeznek a [3, 4] tanulmányokban vizsgáltakkal. A kérdőíveket a Debreceni Egyetem nappali tagozatos hallgatói közül 200 fővel, a különböző karokon tanuló hallgatók arányában töltöttük ki.

Ez a cikk felmérésünk eredményéből ismertet, és összeveti a kapott eredményeket a fenti két tanulmány eredményeivel.

2. EREDMÉNYEK

2.1. A hallgatók mely Internet szolgáltatásokat és milyen sűrűn vesznek igénybe?

A felmérés kezdetén rákérdeztünk, hogy a hallgatók mely Internet szolgáltatásokat és milyen arányban vesznek igénybe. Az 1. ábra a hallgatók által használt szolgáltatások arányát mutatja:

A hallgatók döntő többsége kisebb nagyobb rendszerességgel információ visszakeresésre is használja a webet. A hallgatók 32%-a rendszeresen, 65%-a alkalmanként szokott tanulmányaihoz az Interneten információt, tananyagot gyűjteni, míg személyes célból rendszeresen 44%, alkalmanként 53% keres a